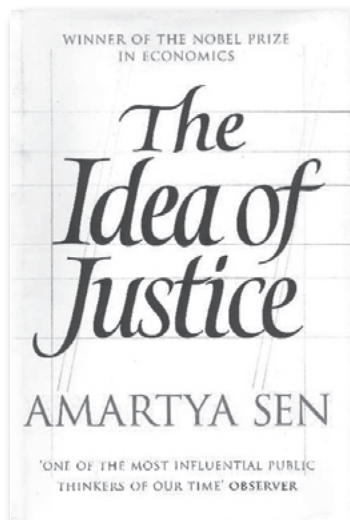

De redactie nodigt lezers uit boeken te recenseren voor deze rubriek

The idea of justice is het beste te kenmerken als een logische stap in het werk van Sen over de *capability approach*. De *capability approach* is Sens alternatief voor de welvaartstheorie waarin het niet gaat om nutsmaximalisatie maar om optimale vrijheid, uitgedrukt in de mogelijkheden voor mensen om te zijn en te doen wat ze waardevol vinden. Het boek gaat in op de kritiek op de *capability approach*, die onder andere stelt dat de benadering te vaag is en te veel aandacht aan de waarde van vrijheid schenkt ten koste van andere waarden. Het boek is ook te lezen als een antwoord op de rechtvaardigheidstheorie van John Rawls, *justice as fairness*. Deze theorie gaat uit van perfecte rechtvaardigheid op basis van principes die niet toestaan dat mensen voordelen behalen door geboorte, geluk of sociale positie, tenzij de zwaksten in de samenleving profiteren van de bijdragen van mensen dankzij zulke voordelen. Het resultaat is een boek met overlappingsen met eerder werk gegoten in mooi proza en verrijkt met uitstapjes naar de oude Indiase filosofie. De kracht van het boek is dat het niet streeft naar een theorie over perfecte rechtvaardigheid, maar naar een theorie waarin het draait om vermijdbare vormen van onrecht te voorkomen. De auteur wijst er terecht op dat niet alle tragedies die zich in een mensenleven voordoen ook onrechtvaardigheden zijn: dat zijn ze alleen in zoverre ze vermeden konden worden. Deze pragmatische visie op rechtvaardigheid staat in schril contrast met die van filosofen als Rawls die in zijn theorie uitgaat van een abstracte situatie waarin mensen onder een sluier van onwetendheid rechtvaardigheidsregels afspreken zonder te weten welke sociaaleconomische positie ze in de maatschappij zullen hebben. Deze abstractie gaat voorbij aan de realiteit van hoe mensen in de praktijk met zulke regels omgaan. Sen bouwt zijn pleidooi voor een sociaal-realistische theorie van rechtvaardigheid zorgvuldig op door telkens weer deze tegenstelling tussen het perfecte en het haalbare te bespreken, steeds vanuit een ander perspectief. Daarvoor maakt hij dankbaar gebruik van het verschil in het Sanskriet tussen *niti*, dat betrekking heeft op regels, en *nyaya*, dat gaat over gerealiseerde rechtvaardigheid, waarin het proces om rechtvaardigheid te realiseren net zo belangrijk is als de uitkomst. Hij refereert regelmatig aan het dilemma van de rechtvaardige oorlog uit het 3500 jaar oude Indiase filosofische heldenepos *Mahabharata*, waarbij *niti* verwijst naar de rechtvaardige gronden om ten strijde te trekken, bijvoorbeeld als land wordt ingenomen door de vijand, en waarbij *nyaya* wijst op de vele onschuldige doden die

Sen, A. (2009) *The idea of justice*. Londen: Allan Lane.

aan beide zijden zullen vallen, inclusief kinderen en geliefde familieleden, en de vraag of de rechtvaardige zaak zo'n offer wel waard is.

Als methodiek om te bepalen wat vermijdbaar onrecht is, pleit Sen voor de vergelijkende evaluatie, door middel van casestudies en aan de hand van menselijke ervaringen en abstracte opties. Daarbij houdt hij vast aan principes van objectiviteit en onpartijdigheid, niet alleen vanwege de noodzaak van gelijke behandeling, maar ook ten behoeve van een rationeel publiek debat. Rechtvaardigheid als sociale realisatie in plaats van als set van abstracte regels, legt hij niet alleen in termen van

handelingen uit, maar ook in termen van persoonlijke verantwoordelijkheid, waarin erkend wordt dat men verantwoordelijk is voor de gevolgen van zijn handelen voor anderen. Hiermee geeft hij indirect een antwoord op de kritiek van methodologisch individualisme die de *capability approach* regelmatig krijgt, als zou de theorie alleen het individu als uitgangspunt hebben en niet ook het sociale niveau. Hij besteedt vier bladzijden aan het weerleggen van die kritiek, en scherpt even later zijn eigen kritiek aan op geluksonderzoek, dat naar zijn inzicht wel methodologisch individualistisch is omdat het alles wat niet tot individueel geluk leidt als irrelevant beschouwt. Het boek eindigt niet met een echte theorie van rechtvaardigheid, maar belooft dat ook niet, de titel geeft dat al aan. Wat het boek wel doet is laten zien dat een pragmatische visie op rechtvaardigheid niet alleen betrekking heeft op het nationale niveau maar ook relevant is voor vraagstukken van internationale rechtvaardigheid zoals de groeiende kloof tussen arm en rijk in de wereld, mensenrechten, en de opwarming van de aarde. Daarmee laat Sen zien dat een realisatie-gerichte benadering van rechtvaardigheid wellicht beter in staat is om de grote vraagstukken van vandaag de dag te benaderen dan een perfectionistische benadering die wellicht nog met enige moeite op kleine schaal toepasbaar is, maar zeker niet op wereldschaal. Maar hoe Sens idee van rechtvaardigheid geoperationaliseerd kan worden voor beleidsonderzoek moet in de praktijk blijken. Hier ligt een schone taak voor ambitieuze economen die, net als Sen, over de grenzen van hun vakgebied heen durven te kijken.

IRENE VAN STAVEREN

Universitair hoofddocent Erasmus Universiteit Rotterdam